

O istraživanju povijesti Nezavisne Države Hrvatske

Marijan Maticka

Autor problematizira istraživanje povijesti NDH. Pritom se posebno osvrće na tzv. reviziju povijesti.

Odjel za školstvo i Odjel za povijest Matice hrvatske organizirali su 4. svibnja 1995. razgovor o temi “Problemi znanstvene spoznaje o razdoblju NDH”. Tema je iznimno važna i poticajna, kako za razmatranje pojedinih historiografskih pitanja tako i za oblikovanje teorijskih i metodskih načela o pristupu istraživanju razdoblja i problematike NDH. Ovaj tekst nastao je kao podloga za diskusiju na spomenutu temu.

Publicistički prikazi, memoarski zapisi, dokumenti i historiografske analize o NDH dosada su se pojavljivale razmjerno odvojeno, dijelom u domovinskoj Hrvatskoj, a dijelom u dijaspori. Istraživačima u domovini radovi nastali u iseljeništvu uglavnom su kao bibliografske jedinice bili poznati, ali ne uvijek i dostupni. Budući da su komunističke vlasti zabranjivale i onemogućavale njihovo širenje, označavajući ih kao neprijateljsku propagandu, oni su uglavnom ostajali izvan domašaja široke čitateljske publike. Stoga se poslije uspostave samostalne hrvatske države i objedinjavanja intelektualnih vrijednosti nastalih u domovinskoj odnosno u iseljenoj Hrvatskoj postupno oblikuje i novi historiografski korpus o NDH. Znanstvena historiografija o povijesti NDH mora uključiti sve rezultate postignute po pravilima “zanata historičara”, bez obzira na vrijeme i mjesto njihovog nastanka. Pritom valja podvući da to podrazumijeva uvažavanje raznolikosti pristupa, teza i ponuđenih odgovora na istraživačka pitanja. S druge strane, to pretpostavlja i uključivanje svih metodski ispravno utvrđenih činjenica, argumentiranih analiza i interpretacija.

Naravno, svaki povjesničar kreće se unutar svog osobnog poimanja povijesti i sustava vrijednosti. Osim toga, on ima i određeni odnos prema sustavu vrijednosti društva u kojem živi. Stoga i postoji pluralitet historiografskih istina, što je temeljni poticaj za nova istraživanja i stalnu reinterpretaciju povijesti. Tako se ostvaruje sve potpunija i cjelovitija, ali nikada do kraja dovršena rekonstrukcija povijesti odnosno pojedinog njezinog isječka, primjerice povijesti NDH. Drugim riječima, reinterpretacija povijesti odnosno povijesnih pojava i razdoblja svojstvena je samoj znanosti o povijesti, ona je dio povjesničareva postupka spoznaje prošlosti. “Revizija povijesti”, o kojoj se ponekad govori, a napose u okviru pokušaja valoriziranja historiografskih rezultata postignutih u razdoblju komunističke vlasti, uključujući i one o povijesti NDH, u osnovi je postupak stran znanosti o povijesti. “Revizija povijesti”, a radi se zapravo o reviziji historiografije, u osnovi predstavlja osudu ili pomilovanje njezinih rezultata, ovisno o svrhovitosti i mogućnosti njihovog uklapanja u određeni ideološki sustav. Zato se pritom redovito teži jednoznačnosti, a odabrano rješenje smatra se potpunom i jedinom “pravom” povijesnom istinom. Revizija historiografskih znanja, a ona su

uvijek samo privremena, dakle prvenstveno pripada području ideologije, a ne znanosti. Stoga mislim da profesionalni povjesničar/povjesničarka može govoriti isključivo o reinterpetaciji, a ne o reviziji povijesti NDH.

Izvori

1. Dosada nije bilo sustavnog izdavanja građe nastale djelovanjem ustaša i institucija NDH. Postoje službene edicije iz vremena NDH (npr. zbirka Međunarodni ugovori) te građa objavljivana u razdoblju komunističkog sustava vlasti (npr. unutar *Zbornika dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu*). S druge strane, tu je i građa koja je objavljivana u iseljenoj Hrvatskoj. Velikim dijelom ta je građa fragmentarna, proizvoljno odabrana odnosno kritički neobrađena. Stoga uvijek treba biti oprezan kako se na temelju izdvojenih fragmenata ne bi donosili dalekosežni zaključci. Potrebno je zato pokrenuti posebnu ediciju i sustavno pristupiti objavljivanju dokumenata nastalih djelovanjem ustaškog pokreta i NDH.¹

2. Arhivski fondovi za proučavanje najnovijeg razdoblja hrvatske povijesti vrlo polagano i postupno dolaze do razine prikladne za istraživanje i istraživače. Građa o NDH nalazi se u hrvatskim arhivskim institucijama (Hrvatski državni arhiv, nekadašnji Arhiv Instituta za suvremenu povijest), ali je dijelom i uništena, a dijelom izvučena iz Hrvatske i uključena u arhive središnjih institucija bivše jugoslavenske države, primjerice u Arhiv Vojnoistorijskog instituta Jugoslavenske narodne armije, odnosno u Arhiv Ministarstva vanjskih poslova. To je u sadašnjim okolnostima čini teško pristupačnom. O toj građi trebalo bi početi sustavno skrbiti, napose pri preuzimanju arhivskog nasljeđa bivše Jugoslavije.

3. Memoarska građa koja je nastajala i koja je objavljivana u Hrvatskoj gotovo isključivo iznosi činjenice i stajališta bitna za političke i vojne protivnike nositelja vlasti u NDH, ponajprije zapise o ustaškom teroru i koncentracijskim logorima. Memoarska građa pripadnika ustaškog pokreta i sudionika u vlasti NDH objavljivana je u dijaspori. Ona je prije svega usmjerena na objašnjavanje nastanka NDH te na pojedinačne događaje iz vremena njezinog trajanja odnosno na uzroke njezinog sloma. Dijelom spada u područje međusobnog razjašnjavanja, pa i razračunavanja ustaških čelnika. Priličan broj tih tekstova, kao i izvornih dokumenata, objavljeno je na stranicama emigrantskog tiska, u časopisima i posebnim knjigama. Napose vrijedi upozoriti na tekstove u "Hrvatskoj reviji" te na knjige publicirane u sklopu *Knjižnice "Hrvatske revije"*. Svi ti radovi danas su uglavnom dostupni istraživačima, pa i širem domovinskom čitateljstvu.²

4. Kad je riječ o građi za povijest NDH želio bih ovom prilikom upozoriti na mogućnost - dok su suvremenici još živi - koju pruža koncept tzv. "oralne historije" (*oral history*). Radi se naime o sustavnom prikupljanju iskaza osoba koje su živjele svoj "mali", svakodnevni život u NDH. Na taj način dobivamo autentične priče o životu u NDH, koje istodobno postaju svjedočanstva, izvori za historografske interpretacije.

¹ Dokumenti koji se publiciraju u novije doba u Hrvatskoj hvale su vrijedne inicijative, koje ipak ispunjavaju samo najosnovnije potrebe, prije svega šireg čitateljstva, za izvornim obavijestima o idejnim koncepcijama ustaškog pokreta, djelovanju njegovih vođa i o NDH. Takva je npr. knjiga "Ustaša - dokumenti o ustaškom pokretu", koju je priredio Petar Požar (Zagreb, 1995).

² Neke su knjige ponovo pretiskane, npr. Ivo Rojnica, *Susreti i doživljaji*, Zagreb, 1995. U zagrebu je tako 1995. izašla i knjiga Eugena Dide Kvaternika "Sjećanja i zapažanja 1925-1945. Prilozi za hrvatsku povijest." Knjigu je uredio dr. Jere Jareb, a sadrži prije svega tekstove E. kvaternika objavljene u "Hrvatskoj reviji" od 1952. do 1962. Zanimljivo je da je "Republika Hrvatska" (časopis pokrenut 1951. u Argentini, koji sada izlazi u Hrvatskoj) u broju 187 iz travnja 1995. objavio tekst Marka Sinovića "Razgovor s dr. Antom Pavelićem" koji je prvobitno objavljuje u buenosaireskim novinama "Hrvatska" kao reagiranje na Kvaternikovo pisanje u "Hrvatskoj reviji". Domovinsko se čitateljstvo tako može upoznati s polemikom iz ranih 50-tih godina o odgovornosti A. Pavelića za tzv. Rimske sporazume.

5. Vrlo su važni izvori strane provenijencije tj. oni koji su nastajali kao posljedica djelovanja predstavnika stranih zemalja (diplomatskih, trgovinskih, vojnih, kulturnih itd.) u NDH odnosno u kabinetima vlada i ostalih službi raznih država, a koji se odnose na našu povijest. Radi se dakako o arhivskim dokumentima sačuvanim kod velikih suprotstavljenih sila (dio te građe već je publiciran i naši istraživači uglavnom se njime koriste), ali i manjih zemelja koje su imale predstavnštva u NDH. Građa u zemljama tzv. sovjetskog bloka uglavnom je bila nepristupačna i malo je korištena, pa bi o tome napose trebalo voditi računa.

Literatura

1. U razdoblju komunističkog sustava vlasti u Hrvatskoj teme o povijesti NDH otvorene su ponajprije u publicistici. Dijelom su ih pisali akteri zbivanja, uglavnom osobe iz policijskih i partijskih službi komunističkog sustava vlasti, koji su imali na raspolaganju i određenu izvornu dokumentaciju. Nastali kao sastavni dio izrazito propagandne djelatnosti, ti su radovi neupotrebljivi za znanstveni historografski pristup, osim u nekim detaljima i naznakama o postojanju izvornih materijala. S druge strane, znatan broj promičbenih tekstova, izrazito antikomunistički usmjerenih, nastao je i u ustaškoj emigraciji.

2. Znanstvena historografska literatura o povijesti NDH nastajala je uglavnom od šezdesetih godina dalje. Početkom šezdesetih godina, tj. 1960. pojavljuje se u Buenos Airesu u Knjižnici "Hrvatske revije" knjiga Jere Jareba "Pola stoljeća hrvatske politike. Povodom Mačekove autobiografije". Može se reći da je to prvi pregled hrvatske političke povijesti koji obuhvaća razdoblje od kraja 19. do sredine 20. stoljeća, a koji je napisao profesionalni povjesničar. Spomenuti rad imao je znatnog odjeka i u radovima domovinskih povjesničara, iako se u Hrvatskoj nije mogao legalno nabaviti.³

U Hrvatskoj se problematika iz povijesti NDH počela obrađivati u kontekstu proučavanja borbe protiv okupatora i prikaza oslobodilačkog pokreta. Ta razmatranja uglavnom su se odnosila na pojedinačne probleme i neka uža pitanja. Tek sedamdesetih godina i kasnije napisane su veće Sudije i monografski radovi u kojima su otvorena neka temeljna pitanja. Najznačajniji autori bili su Fikreta Jelić-Butić, Bogdan Krizman i Ljubo Boban.⁴ Po uvažavanju metoda historografskog rada primjerena, a u sadržajnom smislu najcjelovitija je monografija F. Jelić-Butić, koja donosi veliku količinu pouzdano utvrđenih činjenica i nudi odgovore na veći broj pitanja.⁵

3. Problemi iz povijesti NDH zanimaju i strane istraživače, pa postoji rzmjerno obilna literatura takve provenijencije u okviru mnogih inozemnih historografija. Međutim, strani povjesničari ponekad ne osjećaju dubinu problema koje razmatraju. No, njihova je prednost u tome što imaju veću psihološku distancu prema zbivanjima, odnosno u tome što se često imaju priliku koristiti i nekim novim izvorima.⁶

³ Knjiga J. Jareba, kao pretisak, objavljena je u Zagrebu 1995. i napokon je postala dostupna cjelokupnom domovinskom čitateljstvu.

⁴ Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska*, Zagreb, 1977; Bogdan Krizman, *Ante Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb, 1978; isti, *Ustaše i Treći Reich*, knj. I-II, Zagreb, 1983; isti, *Pavelić u bjekstvu*, Zagreb, 1986; Ljubo Boban, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, knj. I (Zagreb, 1987), knj. II (Zagreb, 1989), knj. III (Zagreb, 1990).

⁵ U iseljenoj Hrvatskoj napisani su i radovi koji prelaze memoarske zapise. I po pristupu i po argumentaciji oni predstavljaju prilog objašnjenju pojedinih pitanja iz povijesti ustaškog pokreta i NDH. Usp. npr. tekstove sabrane u knjigama: Ivo Korsky, *Hrvatski nacionalizam*, Zagreb, 1991; Kazimir Katalinić, *Argumenti - NDH, Bleiburg i genocid*, Zagreb, 1994. Od novijih radova objavljenih u Hrvatskoj poslije propasti komunističkog sustava navodimo: Hrvoje Matković, *Povijest nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb, 1994; Ivo Perić, *Hrvatska u vrijeme drugoga svjetskog rata*, u: *Spomenica Bleiburg 1945-1995*, Zagreb, 1995.

⁶ O tome svjedoči i zanimanje za pitanje Bleiburga. Usp. literaturu u članku Vladimira Geigera, *Bleiburg i križni put u historografiji, publicistici i memoarskoj literaturi*, u: *Spomenica Bleiburg 1945-1995*, Zagreb, 1995.

Tematsko usmjerenje istraživanja

1. Težište dosadašnjih istraživanja, pa dakle i spoznaje o povijesti NDH, bilo je na vojno-političkoj problematici, posebice na pitanjima kao što su uspostava i vršenje vlasti, ratne aktivnosti, politička sukobljavanja (odnos s Hrvatskom seljačkom strankom, puč Vokić-Lorković) odnosno na pitanju poraza NDH. Međutim, ni ta pitanja nisu promatrana u cjelokupnosti elemenata koji su ih određivali. Za očekivati je stoga da će uvažavanje dosadašnjih rezultata istraživanja (u Hrvatskoj i u dijaspori) kao i pojačano sustavno istraživanje građe nastale u NDH rezultirati potpunijim interpretacijama i sveobuhvatnijom argumentacijom te problematike.

2. Znatno slabije (u nekim pitanjima tek kao naznaka problema) istraživana su pitanja gospodarstva, položaja, djelovanja i uloge pojedinih socijalnih grupa i slojeva, kulturne prilike, prosvjeta, zdravstvena zaštita i uopće različita pitanja iz svakodnevnog života. Dakako, važno bi bilo istražiti i napisati biografije pojedinih istaknutih osoba.

3. Istraživanje različitih pitanja o povijesti NDH nužno zahtijeva i istraživanje međunarodnog sklopa događaja, djelovanja antifašističkih, građanskih i komunističkih snaga. Neophodno je istražiti cjelokupnost međuakcija raznih povijesnih činitelja u razdoblju od 1941. do 1945. kako bi se dobila što potpunija historio-grafska rekonstrukcija toga dijela hrvatske povijesti.

Zaključak

Očiti je manjak istraživača o povijesti NDH, odnosno uopće razdoblja od 1941. do 1945. godine. Potrebno je, dakle, sustavno planiranje istraživanja spomenutog perioda, napose u smislu oblikovanja institucionalnih istraživačkih projekata na kojima bi radilo više povjesničara/povjesničarki. Valja stimulirati pisanje magistarskih i doktorskih radnji o problematici i razdoblju NDH.

Istraživanje povijesti NDH treba temeljiti na dosadašnjim historiografskim rezultatima i u Hrvatskoj i u dijaspori. To mora biti osnova za postavljanje novih istraživačkih pitanja, produbljanje i bolje argumentiranje već postojećih odgovora i rješenja. Potrebno je vrednovati i nadograđivati utvrđene činjenice, usvajati argumentirane interpretacije i objašnjenja odnosno davati nova. To ujedno znači i najveće moguće udaljavanje od svakovrsnih ideoloških konstrukcija i osiguravanje znanstvene spoznaje.

Zusammenfassung

Über die Erforschung der Geschichte des Unabhängigen Staates Kroatien

Der Autor setzt sich dafür ein, daß sich die Erforschung des Unabhängigen Staates Kroatien auf den bisherigen historiographischen Ergebnissen begründen möge, dabei die in Kroatien bzw. in der Diaspora erreichten Ergebnisse berücksichtigend. Er meint, dies solle die Grundlage für das Stellen neuer Forschungsfragen, die Vertiefung und Argumentierung schon vorhandener Antworten und Lösungen sein. Mit anderen Worten, während des üblichen historiographischen Vorganges ist es erforderlich, die festgestellten Tatsachen auszubauen, sich argumentierte Interpretationen anzueignen bzw. neue zu schaffen. Nur auf diese Weise kann Distanz von allerlei ideologischen Konstruktionen über die Geschichte des Unabhängigen Staates Kroatien erreicht und die wissenschaftliche Erkenntnis über diesen Teil der kroatischen Geschichte gewährleistet werden.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY

INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

28

ZAGREB

1995.

Izdavač: **ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU**

REDAKCIJA:

Branka BOBAN, Neven BUDAK, Mirjana GROSS, Franko MIROŠEVIĆ,
Štefica POPOVIĆ, Nikša STANČIĆ, Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

Adresa uredništva: Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Zagreb, Krčka ul. 1

tel.: 385 01 519 044 fax: 385 01 513 834

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo
znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku
kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobo-
đen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije Republike
Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.

ZA IZDAVAČA:
Ivo GOLDSTEIN

DESIGN NASLOVNICE:
Iva MAKVIĆ

**PRIJEVOD SAŽETAKA NA
NJEMAČKI JEZIK:**
Marina DENONA-KRSNIK

PRIPREMA ZA TISAK:
Hrvoje STANČIĆ

TISAK:
KRATIS
Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u siječnju 1996. godine